

природа кооперативності кроється во взаємодії з партнером, дотриманні принципів партнерського співробітництва, готовності і зменшити роботу в команді на основі чесної гри по загальноприйнятим правилам, зацікавленості в контактуванні і здатності отримувати взаємну користь.

Ключевые слова: когнітивно-комунікативна категорія кооперативності, онтологія, епістемологія, гносеологія.

Korolyov I. R. Ontological and Epistemological Nature of Cognitive-Communicative Category of Cooperativity.

The article reveals the ontological nature of the cognitive-communicative category of cooperative, the essence of which lies in the fact that this category is a universal fundamental feature of human society, without which its successful existence in general and the individual in particular are impossible. At the same time the epistemological status of this phenomenon has been highlighted by finding prerequisites, sources and methods of cognition of the object, which suggest that the epistemological nature of cooperativity lies in the interaction with a partner, respecting the principles of partnership, willingness and ability to work in a team on the basis of fair play by the standard rules, interest in contacting and ability to obtain mutual benefits.

Keywords: cognitive-communicative category of cooperativity, ontology, epistemology, gnosiology.

Корольова А. В.
Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова

**МЕТОДИ ВЕРИФІКАЦІЇ
БІНАРНОГО І МАСОВОГО СПОРІДНЕННЯ МОВ
(коментар ефективності методів М. Сводеша і Дж. Грінберга)**

У статті критично аналізуються методи верифікації бінарного й масового споріднення мов з позицій онтологічного і гносеологічного підходів; онтологічний підхід до витлумачення мовної спорідненості ґрунтується на тому, що споріднені мови – це різні часові та просторові варіанти однієї й тієї ж безперервної лінгвістичної еволюції, тимчасом гносеологічний підхід передбачає доведення мовної спорідненості за допомогою відповідних операційних процедур із залученням надійної верифікаційної бази.

Ключові слова: метод верифікації, бінарне й масове споріднення мов, онтологічний і гносеологічний підходи, споріднені мови.

Лінгвістичний компаративізм, який на сучасному етапі його розвитку трансформувався у когнітивний лінгвокомпаративізм (з його ідеєю про когнітивні принципи масового порівняння мов світу, витоки якої сягають ностратичної гіпотези), формувався зусиллями кількох поколінь дослідників (як власне компаративістів й індоєвропейців, так і макрокомпаративістів), починаючи від романтиків, натуралістів на чолі з А. Шлейхером, молодограматиків, італійських неолінгвістів (Джуліо Бероні, Маттео Бартолі, Вікторіо Пізані), структуралістів (А. Мейє та ін.) тощо, які всі намагалися сформулювати принципи спорідненості мов та їхні ключові постулати.

Теоретичний науковий підхід до обґрунтування поняття мовної спорідненості та її типів (групових подібностей між мовами) запропонував І.О. Бодуен де Куртене, який перший тип – історико-генетичну спорідненість – пов'язував із часовою дивергенцією, другий тип – ареальну/контактну – спорідненість називав “вторинною спорідненістю”, зумовлену спільним географічним субстратом”, просторовою конвергентністю, і третій тип – загальнолюдську спорідненість, не залежну ані від генеалогії, ані від контактів у просторі.

Відповідно до такої трихотомії класичний лінгвокомпаративізм розвивався за трьома напрямками: 1) генетичним, 2) ареальним та 3) типологічним, диференційованими залежно від розуміння і витлумачення принципу споріднення мов світу.

Основним знаряддям класичного лінгвокомпаративізму є порівняльно-історичний метод, що дозволяє ефективно вирішувати ці завдання, проте в його поєднанні з зіставним, ареальним, лінгвогеографічним та типологічним методами.

На думку авторів праці “Сравнительно-историческое языкознание” С. А. Бурлак і С. А. Старостіна, “одним з найбільш поширених видів порівняння мов (очевидно, тут ідеться про зіставлення), є типологія – вивчення типів закономірних мовних явищ і виявлення їх універсальних характеристик на різних мовних рівнях” [1, с. 2]. І далі автори уточнюють, що порівняно-історичне мовознавство займається лише порівнянням мов у генетичному плані, тобто в аспекті їхнього походження. А відтак, ключову роль у класичній лінгвокомпаративістиці відіграє поняття спорідненості мов і методика встановлення цієї спорідненості.

На сьогодні вважається доведеним той факт, що основу цієї методики становить процедура реконструкції – надзвичайно специфічна наукова сфера, наближена до палеонтологічної реконструкції. Безпосередньо результати лінгвістичної реконструкції дають важливий матеріал для істориків і археологів, оскільки в них наявна інформація про життя людей в далекі дописемні епохи [1, с. 2].

І незважаючи на те, що поняття мовної спорідненості не викликає таких жвавих дискусій, та все ж таки є ще чимало скептиків, яких важко переконати навіть у тому, які ж дві мови вважаються спорідненими.

Свого часу класик компаративістики, який працював на початку становлення структуралізму, А. Мейє зазначив, що “дві мови називаються спорідненими, якщо вони є результатом двох різних еволюцій однієї мови, яка була раніше у вжитку мовців” [5, с. 50]. У більш сучасному підручнику з лінгвокомпаративістики Р. Траска (на прикладі романських мов) ідеться про те, що “романські мови є спорідненими, бо всі вони спочатку були лише регіональними діалектами єдиної мови-предка” [9, р. 179].

Ці визначення обґрунтовують наукову коректність моделі генеалогічного дерева і мовної дивергенції (розпаду єдиної мови-предка на мови-нащадки) як основної моделі історичного розвитку мов. М. Рулен пише: “генетичні класифікації [...] унаочнюють генеалогію мовної сім'ї від материнської мови до мов-нащадків” [8, р. 2]. Хоча ця модель неодноразово критикувалася вже авторами хвильової теорії, проте вона й досі залишається найбільш загально визнаною, і переважна більшість лінгвістичних класифікацій побудовані саме у такий спосіб.

Продовжуючи обговорювати проблему мовної спорідненості різних типів, слід зазначити, що схожість будь-яких знаків двох або більше мов може бути зумовлена різними причинами: випадковим збігом, запозиченням і, нарешті, спільним походженням. Автори згаданої вище праці наводять такі приклади: “схожість в артикуляції губних приголосних у різних мовах пов'язана зі спільністю будови губ у представників різних народів. А ось тенденція до вираження граматичного значення лексичними засобами може бути пояснена мовними контактами: якщо граматичні системи контактуючих мов розрізняються настільки, що мовці зазнають труднощів при “перекладі” з однією мови іншою, то тоді актуалізуються моделі, які демонструють заміну афіксів окремими словами” [1, с. 5].

Оскільки на початку статті було аргументовано три типи споріднення мов, то, спираючись на позицію А. Я. Шайкевича, розрізняємо *онтологічний підхід* до

вигляду мовної спорідненості (споріднені мови – це різні часові та просторові варіанти однієї й тієї ж безперервної лінгвістичної еволюції) [6, с. 198] і *гносеологічний* (доведення мовної спорідненості за допомогою відповідних операційних процедур і залучення доказової верифікаційної бази). У. Леманн пише, що процедура порівняння різних мов сприяла формулюванню припущення про те, що споріднені мови розвинулися зі спільного джерела [7, р. 6].

Продемонструвати факт мовної спорідненості, базуючись винятково на онтологічному підході, можна лише тоді, коли наявність прамови засвідчена письмовими пам'ятками і вдається простежити історію її розвитку в сучасні мови. Проте це дуже складно, тому, як правило, мовна спорідненість потребує верифікації, тобто гносеологічного обґрунтування.

Найбільш проблемним питанням при цьому залишається обґрунтування далекої спорідненості в макрокомпаративістиці, яка пов'язана з масовим порівнянням типологічно відмінних мов, наприклад, аглютинативних і кореневих мов чи флективних тощо, де порівняльно-історичний метод не є достатньо ефективним у частині зовнішньої реконструкції.

При розробці гіпотези про віддалену спорідненість мов, носії яких об'єктивно перебувають на далекій відстані один від одного, очевидно варто послуговуватися методом діахронічної інтерпретації переважно лексичного матеріалу (основи методу масового порівняння мов). Хоча перші праці з лінгвокомпаративістики були присвячені переважно формулюванню фонетичних і граматичних законів, в цитованій тут праці С. А. Бурлак і С. А. Старостіна йдеться про те, що “здебільшого саме лексика дає людям можливість зрозуміти один одного”. Тому, з огляду на всю важливість граматичної структури для мовної історії, все ж неминучими є ризики обґрунтовувати визначення мовного споріднення лише на граматичних умовах. Крім того, при вивченні ізолюючих мов можливість звернення до таких критеріїв взагалі відсутня” [1, с. 7].

Згадані макрокомпаративісти пропонують такі формули для доведення мовної спорідненості.

Мова А є предком мови В, якщо:

- всі фонем мови В (або їх переважна більшість) виводяться за певними правилами з фонем мови А;
- ці фонетичні правила діють на прикладах базисної лексики мови В;
- частка збереженої лексики зростає, якщо береться вибірка з більш стійкої лексики.

З цієї формули випливає визначення мовного споріднення. Якщо є мови В і С, що сягають мови А, то більшість фонем мов В і С будуть виводитися з фонем мови А. Ці відповідності будуть коректними для базисної лексики мов В і С (що сягають базисної лексики мови А), а частка загальної лексики буде зростати відповідно зі зростанням стійкості порівнюваної лексичної вибірки.

Але ці всі операції супроводжуються численними додатковими процедурами перевірки кожного окремого випадку для зняття питання запозичення, випадкових збігів, критеріїв віднесення слів до загальної і базисної лексики тощо [див. докладно: 1].

Верифікація мовної спорідненості – це обґрунтування того, що виявлена схожість між мовами з дуже високою ймовірністю зумовлена їхнім спільним походженням (а не випадковістю або контактним впливом).

Такий підхід передбачає два етапи роботи: 1) спостереження подібності (онтологічний підхід) та 2) доведення того, що походження подібних елементів зі

спільної мови-основи є найімовірнішим фактом, ніж поява їх в результаті контактів або за випадковістю (гносеологічний підхід). Зауважимо, що лінгвокомпаративіст має справу не з числовим значенням ймовірності, а лише з ймовірнісною оцінкою.

І всупереч дискусійній проблемі важливості семантичної реконструкції при верифікації, С. А. Бурлак і С. А. Старостін зважають саме на її результати і припускають, що коли вже на етапі формулювання гіпотези про спільне походження мов найбільш доказовим є вияв значних збігів в області базисної лексики (скажімо, не менше 10% збігів в стослівному списку М. Сводеша) і коли така подібність підкріплена ще й граматичними даними, доведення гіпотези посилюється.

А ось що стосується масового порівняння, то тут переважно має місце не лише реконструкція, а діахронічна інтерпретація статистичних квантитативних обчислень за індексами Дж. Грінберга.

Безумовною перевагою методу Дж. Грінберга є вимога порівняння великої кількості мов: ймовірність випадкового збігу багатьох слів навіть у трьох мовах є значно нижчою, ніж у двох мовах. Тому порівняння не менше трьох мов, припускають С. А. Бурлак і С. А. Старостін, більш переконливо, ніж бінарне порівняння [1, с. 70].

Проте щодо масового порівняння, то існує й протилежний погляд: чим більше мов залучено до порівняння, тим більше з'являється можливостей для випадкових збігів [9, р. 367]. Критикуючи прихильників методу масового порівняння, їм, як правило, закидають не те, що вони звертаються тільки до базисної лексики і часом не намагаються контролювати семантику, а покладаються на результати лише фонетичної подібності [там само, р. 368].

Для того, щоб порівняння декількох мов було переконливим, необхідно, щоб виявлялося досить багато слів, які представлені у всіх порівнюваних мовах (наприклад, ностратичних і сино-кавказьких).

Ще одним недоліком методу масового порівняння є деяка невизначеність поняття “схожі слова”. Прихильники цього методу принципово уникають дотримання процедури виявлення регулярних відповідностей, тобто порівняльно-історичного методу, вказуючи на те, що в момент встановлення факту індоєвропейської спорідненості наукового уявлення про регулярні відповідності в науці тоді ще не склалося.

Очевидно, метод масового порівняння дає результати при порівнянні “помітно споріднених” мов, дещо гірші – в разі “конвенційної” спорідненості і недостовірні – в разі далекої спорідненості.

Та все ж, незважаючи на критику методу масового порівняння, дослідники припускають, що саме цей метод придатний для порівняння значних масивів маловивчених мов з метою виявлення серед них груп, пов'язаних помітною спорідненістю. Водночас, цей другий гносеологічний етап є надзвичайно складним для того, щоб верифікувати спільне походження мов, які демонструють помітну спостережувану схожість, тобто, що вона є наслідком спільного їхнього походження.

Свого часу А. Мейє припускав, що найбільшу доказову силу мають морфологічні паралелі, бо не можуть бути випадковими або запозиченими такі схожості, як, наприклад, елементи гетероклітичної відміни (відміни, в якій основа називного відмінка відрізняється від основи непрямих відмінків), що збереглися в різних індоєвропейських мовах [4, с. 30].

Утім, як уважають автори вже цитованої праці С. А. Бурлак і С. А. Старостін, граматичний критерій також не слід абсолютизувати: якщо при доказі мовної спорідненості користуватися тільки їм, то виявиться, як і писав А. Мейє, що

спорідненість аглютинативних мов буде довести значно важче, ніж спорідненість флективних, а довести спорідненість ізолюючих мов взагалі неможливо [1, с. 71].

Дж. Грінберг [2] перевагу граматичних верифікацій над лексичними, з одного боку, пояснює складністю запозичення дериваційних і словозмінних морфем, а, з іншого, – говорить про те, що, оскільки ці елементи є коротшими, а тому частіше схильні до конвергенції. До того ж вони нечисленні і самі по собі недостатні, щоб бути вирішальними у визначенні спільного походження. Лексичні одиниці, на думку Г. А. Климова, дійсно, більш схильні до запозичення, проте їхній більший фонемний склад і більша кількість є компенсаторною перевагою у визначенні мовної спорідненості [3, с. 31].

Найбільш доказовим критерієм при визначенні мовного споріднення є встановлення регулярних фонетичних відповідностей у базисній лексиці. При верифікації спорідненості Г. А. Климов пропонує в ролі вирішального критерію системну сукупність фонологічних кореспонденцій у кореневих і афіксальних морфемах, а також у цілих лексемах порівнюваних мов [3, с. 24].

І як уже доведено, список базових лексем, що демонструють регулярні фонетичні відповідності, – це фактично гіпотеза про існування прамови, з якої ці лексеми успадковані. Регулярність відповідностей служить підтвердженням того, що порівнювані слова виводяться з гіпотетичних прамовних слів за певними правилами.

У разі ж масового порівняння (мовних сімей) велике значення має ступінь представленості порівнюваних слів у відповідних сім'ях. Слово, представлене у всіх мовах сім'ї, має набагато більше шансів бути прамовним, ніж слово, засвідчене лише в одній із мов, яке може з'явитися пізніше розпаду прамови, і, відповідно, його схожість з порівнюваними словами інших мов буде випадковою. Взагалі, чим більше мов у сім'ї, тим вищою є ймовірність, що серед них знайдеться така мова, в якій слово, яке виникло пізніше прамови, виявиться випадково схожим на слово іншої мови з подібним значенням.

Підсумовуючи, зазначимо, що гіпотеза, яка не пройшла перевірку і визнана помилковою, ще не свідчить про відсутність спорідненості (як бінарної, так і масової) між мовами. Завжди залишається ймовірність, що ці мови споріднені на більш глибокому рівні, а їх спорідненість можна довести із застосуванням методу ступінчастої реконструкції або діахронічної інтерпретації.

Л і т е р а т у р а

1. Бурлак С. А. Сравнительно-историческое языкознание : учебник [для студ. высш. учеб. заведений] / С. А. Бурлак, С. А. Старостин. – М. : Издательский центр "Академия", 2005. – 432 с.
2. Гринберг Дж. Квантитативный подход к морфологической типологии языков / Дж. Гринберг // Новое в лингвистике. – 1963. – Вып. III. – М. : Прогресс. – С. 60–94.
3. Климов Г. А. Основы лингвистической компаративистики / Григорий Андреевич Климов. – М. : Наука. – 168 с.
4. Мейе А. Сравнительный метод в историческом языкознании / Антуан Мейе ; [пер. с фр. А. В. Дилигенской, под ред. Б. В. Горнунга и М. Н. Петерсона]. – М. : Из-во ин. лит., 1954. – 100 с.
5. Мейе А. Введение в сравнительное изучение индоевропейских языков / Антуан Мейе. – М.-Л. : Государственное социально-экономическое издательство, 1938. – 510 с.
6. Шайкевич А.Я. Введение в лингвистику : учебное пособие / Анатолий Янович Шайкевич. – М. : Изд-во Рос. открытого ун-та, 1995. – 302 с.
7. Lehman W. P. Historical Linguistics: an Introduction / W. P. Lehman. – [3d ed.]. – London – New York, 1992.
8. Ruhlen M. Guide to the World's Languages / M. Ruhlen. – Stanford, 1987. – 492 p.
9. Trask R. L. Historical Linguistics / R. L. Trask. – London, New York, Sidney : Auklend, 1996.

References

1. *Burlak S. A.* Cravnitel'no-istoricheskoye yazykoznanije : uchebnik [dlya stud. vyssh. ucheb. Zavedeniy] / S. A. Burlak, S. A. Starostin. – M. : Izdatel'skiy tsentr "Akademiya", 2005. – 432 s.
2. *Grinberg Dzh.* Kvantitativnyy podkhod k morfologicheskoy tipologii yazykov / Dzh. Grinberg // *Novoye v lingvistike*. – 1963. – Vyp. III. – M. : Progress. – S. 60–94.
3. *Klimov G. A.* Osnovy lingvisticheskoy komparativistiki / Grigoriy Andreyevich Klimov. – M. : Nauka. – 168 s.
4. *Meuye A.* Sravnitel'nyy metod v istoricheskom yazykoznanii / Antuan Meuye ; [per. s fr. A. V. Diligenskoy, pod. red. B. V. Gornunga i M. N. Petersona]. – M. : Iz-vo in. lit., 1954. – 100 s.
5. *Meuye A.* Vvedeniye v sravnitel'noye izucheniye indoyevropeyskikh yazykov / Antuan Meuye. – M.-L. : Gosudarstvennoye sotsial'no-ekonomicheskoye izdatel'stvo, 1938. – 510 s.
6. *Shaykevich A. YA.* Vvedeniye v lingvistiku : Uchebnoye posobiye / Anatoliy Yanovich Shaykevich. – M. : Iz-vo Ros. otkrytogo un-ta, 1995. – 302 s.
7. *Lehman W. P.* Historical Linguistics: an Introduction / W. P. Lehman. – [3d ed.]. – London – New York, 1992.
8. *Ruhlen M.* Guide to the World's Languages / M. Ruhlen. – Stanford, 1987. – 492 p.
9. *Trask R. L.* Historical Linguistics / R. L. Trask. – London, New York, Sidney : Auklend, 1996.

Королёва А. В. Методы верификации бинарного и массового родства языков (комментарий эффективности методов М. Сводеша и Дж. Гринберга).

В статье критически анализируются методы верификации бинарного и массового родства языков с позиций онтологического и гносеологического подходов; онтологический подход к истолкованию языкового родства основывается на том, что родственные языки – это разные временные и пространственные варианты одной и той же непрерывной лингвистической эволюции, тогда как гносеологический подход предусматривает доказательство языкового родства с помощью соответствующих операционных процедур с привлечением надежной верификационной базы.

Ключевые слова: метод верификации, бинарное и массовое родство языков, онтологический и гносеологический подходы, родственные языки.

Korolyova A. V. Methods of Verification of Binary and Mass Comparison of Languages (comment on efficiency of the methods of M. Swadesh and J. Greenberg).

This article critically examines the verification of methods of binary and mass comparison of languages from the standpoint of the ontological and epistemological approaches; the ontological approach to the interpretation of the language comparison is based on the fact that the languages are related – these are different temporal and spatial variations of the same continuous linguistic evolution, whereas the epistemological approach provides the evidence of linguistic affinity with the appropriate operating procedures with the assistance of a reliable verification database.

Keywords: method of verification, binary and mass comparison of languages, ontological and epistemological approaches, related languages.

Лавренчук Я. Ю.

Київський національний лінгвістичний університет

ВАРІАНТНІСТЬ І ВАРІАТИВНІСТЬ СУЧАСНОЇ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

У статті розглядається різниця між варіантністю і варіативністю сучасної англійської мови та обґрунтовуються причини їх виникнення крізь призму системи мови і норми. Здійснюється зіставний аналіз сучасних моделей поширення варіантів англійської мови у світі, оскільки у XXI столітті кількість носіїв англійської мови вчетверо перевищила кількість її носіїв.

Ключові слова: варіантність, варіативність, система мови, норма.